

ГУБЕРНСЬКІ МІСТА УКРАЇНИ 1920-Х РР.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД

У статті порушується проблема концептуалізації міської історії як наукового напрямку, еволюційних процесів міської традиції на вітчизняних теренах на базі губернських центрів України в 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: урбаністика, губернське місто, архів, фонд, ЦСУ, статистичний бюлетень.

Місто як носій динамічних потоків соціальної еволюції перебуває у фокусі уваги соціологів, демографів, фахівців з теорії управління. Під впливом епістемологічних новацій кінця ХХ століття дедалі більшу увагу дослідників привертають суб'єктивні образи міст, а також ідеалізовані моделі «градів» як осередків гармонії й краси.

Багато в чому інтерес людини до міста і його історії живиться емоціями, особливо коли йдеться про «малу батьківщину». Щось подібне відчуває і історик, коли вступає у контакт з багатоманітною реальністю міста та його минувиною.

Те, що сучасна урбаністика визначає за допомогою невиразного поняття «міське середовище», вивчається засобами й методами десятків природничих і соціогуманітарних дисциплін. Але жоден з відомих науці підходів — класичних, некласичних, пост-некласичних — не гарантує бодай наближення до з'ясування очевидної притягальності того територіального статусу, який забезпечує людині сучасне, інколи й не зовсім комфортне, місто.

Актуальність розробки проблем містознавства зростає в міру розширення поля міждисциплінарності: дослідження міських соціокультурних ландшафтів органічно увійшло у сферу наукових інтересів не лише традиційних, але й порівняно нових галузей знання — історичної антропології, географії культури, регіоналістики, історії повсякдення, нової локальної історії тощо. Відрадною прикметою останнього часу є введення міської історії у простір дослідження територіальних ідентичностей. Міська ідентичність стала самостійним об'єктом аналізу в руслі кількох нових наукових напрямів (city identity, urban-related identity, social urban identity). Прижилися й активно використовуються зарубіжними містознавцями терміни, пов'язані з відчуттям місця (sense of place), укоріненістю (rootedness), прив'язаністю до місця (attachment of place). В руслі феноменологічних підходів «друге дихання» дістала теорія «духу місця» (genius loci) [1].

Будучи формою територіально організованого соціального простору, міста виступають як сформований в ході історичного розвитку центр інновацій, в яких зосереджений основний виробничий, інтелектуальний, фінансовий потенціал суспільства. Становлення і розвиток міст у концентрованому вигляді відобразили формування цивілізаційних основ ціннісно-світоглядного і нормативно-регулятивного аспектів соціальної взаємодії. Тому місто — це не лише упорядкована система розселення і виробничий комплекс. Це також особливий спосіб життя — із специфічними засобами підтримання і відтворення притаманних йому цінностей і стереотипів, традицій поведінки. Його сутність досить точно відбита у визначенні російського містознавця В.Немчинова: місто — не кружок на карті, це точка росту кристала цивілізації [2]. Це фокус акумуляції культурно-історичного досвіду, а також середовище його осмислення і трансляції. Місто щоденно продукує нові смисли, формує інтереси, конструє поведінкові моделі. Водночас воно виступає як простір діалогу, арена зіткнення різних типів світобачення, відмінних субкультур, інформаційних полів, нетрадиційних ідентичностей.

Потребою у науковому осмисленні складних процесів становлення міського способу життя продиктована поява окремого наукового напрямку — історичної урбаністики. Ця галузь соціогуманітарного знання вивчає історію міст, їх розміщення, історію міського господарства, самоврядування, принципи містобудування тощо: пропонує класифікаційні критерії, які створюють науковий фундамент для віднесення того або іншого населеного пункту до категорії міст і для поділу міст на певні категорії. Сучасна урбаністика іде й далі, досліджуючи урбанізацію як історичний процес підвищення ролі міста у розвитку суспільства — процес, що викликає зміни у соціальній і демографічній структурі суспільства, культурі, способі життя, психології, а також зумовлює інтенсифікацію форм спілкування [3].

Важливим етапом зародження урбаністичних процесів в Україні являється період становлення «влади рад». Однак концепції радянського містобудування зазнавали помітного тиску ідеологічного утопізму — з абсолютизацією «волі робітничого класу» до творення монолітного «великого суспільства» з уніфікованою системою цінностей, норм поведінки і «комуністично-космічним» за характеристикою П.Вайля, проектуванням [4].

Своєрідна «проектна ментальність» творців багатьох утопічних проектів «міст нової епохи» живилася популярними у 20-30-х рр. ідеями докорінної руйнації старої культури й побуту і побудови на очищеному від нашарувань минулого фундаменті «зразкових» містобудівних комплексів.

Незважаючи на пропагандистський бум навколо «соціалістичних міст» як форпостів нового способу життя, в радянській історіографії проблема генезису і розвитку соціалістичного міста серйозної уваги не привертала. Створювалися або одно- чи двотомні історії окремих міст, або праці з історії міської забудови. Інтерес до співвідношення «соціалістичної індустріалізації» та урбанізації виявила наприкінці 70-х рр. західна історіографія — спочатку у вигляді міждисциплінарного проекту, метою якого було з'ясування обставин появи нового, відмінного від доіндустріального і західного індустріального типів міст [4, с. 212].

Констатуючи певні здобутки в галузі дослідження окремих аспектів розвитку українських губернських міст 20-х років ХХ ст., слід зазначити, що цілісні роботи, які охоплювали б комплекс проблем, пов'язаних з урбанізаційними процесами в них, відсутні. Адже низка таких питань, як роль губернських міст УСРР у процесах державотворення, реформування міського самоврядування, розвитку міського господарства, перетворення губернських міст на культурно-освітні осередки залишилися поки що недостатньо вивченими.

Поглиблене опрацювання визначеної проблематики потребує залучення широкого кола джерел: архівних та законодавчих документів, статистичних та окремих публіцистичних матеріалів. Які доцільно солідаризувати за наступним принципом: 1) офіційні актові документи; 2) документи офіційного діловодства; 3) статистичні матеріали; 4) матеріали періодичної преси, 5) мемуарна література.

Першу групу становлять офіційні актові документи (постанови, накази, закони, обіжники, інструкції тощо). Ці документи становили законодавчу базу, за допомогою якої здійснювалась і контролювалась діяльність місцевих органів влади з вирішення важливих економічних питань.

Серед них виділимо акти законодавчого характеру, що були опубліковані в «Зборі законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України і Уповноважених РСФРР», а також видані окремими збірками постанови про проведення адміністративно-територіальної реформи [5].

Друга група джерел складається з документів офіційного діловодства (звіти, рапорти, листування тощо) центральних і місцевих (муніципальних) органів влади [6].

Документи першої та другої груп опубліковані за тематичним чи хронологічним принципом в збірниках документів і матеріалів [7], виданих в радянські часи і на сучасному етапі. Публікувались також збірники документів, присвячені окремим областям України.

Для дослідника, при вивченні джерел першої та другої групи, важливе значення відіграють спеціалізовані архівні установи. Зокрема документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Вінницької області (ДАВО), Державного архіву м. Київ (ДАК), Державного архіву Одеської області (ДАОО), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО). Широка база документальних матеріалів представлена у відповідних фондах даних закладів дає можливість вперше вводити до наукового обігу нові фактичні показники міського життя.

Значний масив документів для вивчення стану промисловості, політики націоналізації по відношенню до заводських підприємств губернських міст, ремонтних роботах на даних виробництвах, електричних станціях та інших закладів комунального господарства міст міститься у таких фондах ЦДАВО України, як Вищої ради народного господарства УСРР (ВРНГ УСРР) Харків (ф. 34).

Матеріали фондів Ради з'їздів промисловості, торгівлі і транспорту УСРР Харків (ф. 36), Народного комісаріату продовольства Української СРР Харків (ф. 340), Міністерство соціального забезпечення Української РСР Київ (Ф. 348) дають уявлення про

.....
податкову і тарифну політику урядовців у промисловій галузі, а також контроль над цінами й примусовий асортимент продуктового постачання.

Документи Всеукраїнської контори банку довгострокового кредитування промисловості і електрогосподарства (Промбанк) Харків (ф. 50), Управління уповноваженого УРНГ на Правобережній Україні Київ (ф. 107) містять відомості про діяльність та заходи системи соціального забезпечення УСРР у підтримці і допомозі різним категоріям населення, реорганізацію губернських структурних підрозділів соцзабезів тощо.

Відомості, що знаходяться в цих фондах, різноманітні за походженням. Це протоколи засідань, постанови, плани роботи керівної ланки, звіти про діяльність підприємств на місцях, листування районних, територіальних структур з центральними правліннями, керівних органів товариств із партійними та державними організаціями, акти обстеження низових осередків державними структурами, зведення.

Значущими для дослідження губернської міської тематики є документи Центрального архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), особливо таких фондів як Центральний комітет Комуністичної партії України (ф. 1.) де в матеріалах засідань та резолюціях міститься інформація про промислові зв'язки між містами, заходи управлінців по диференціюванню міста та села, побут та житлові умови робітників та інших соціальних верств. Крім того, у ряді доповідних записок ревкому відстежуються адміністративно-управлінські тенденції по проведенню територіальної реформи та виділенню нових губерній (губернських центрів). Фонд Центрального комітету Української комуністичної партії і її губернських комітетів (ф. 8.) представляє масив матеріалів для розуміння агітаційної направленості та завдань поставлених перед партійними кадрами саме у губернських центрах. В справах даного фонду містяться списки регулярних місцевих (періодичних) видань, що видавались саме у адміністративних осередках губерній та матеріали що посвідчують кризовість в галузі масової інформації та освіти. Розглядаються проблеми лікарняної сфери безпосередньо пов'язані з постійними мобілізаціями медичного персоналу на фронт та антисанітарні умови призвели до епідемій від яких страждали осередки концентрації людяності – міста.

Справи Центральної контрольної комісії комуністичної партії (більшовиків) України (ф. 38) знайомлять з господарчими та житловими вимогами, які виставлялись до повсякденності городян, таким чином даючи уяву про ступінь урбанізованості українського суспільства.

Конкретний фактологічний матеріал, що допомагає з'ясувати регіональну специфіку у втіленні радянської політики, що стосувалась безпосередньо життєдіяльності губернських центрів, здійсненні заходів по налагодженню побуту та забезпеченню городян товарами першої необхідності відібрано з державних архівів регіонів України. Зокрема, у фондах державних архівів Вінницької (ДАВО), Одеської (ДАОО), Чернігівської (ДАЧО), Київської (ДАКО) областей та міста Київ (ДАК) вивчені та використані партійні та радянські документи 1920-1926-х років про роботу міських Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та їх роль у ході реалізації більшовицької соціальної політики на місцях. На основі великого масиву матеріалів місцевого походження простежуються особливості створення управлінських структур на місцях, загальні закономірності бюджетно-фінансової діяльності підприємств комунального господарства та податкові відомості по збору податків з населення, підприємств і торгових закладів, витратні статті податкових зборів.

У державному архіві Вінницької області (ДАВО) фонди Р-10 Управління Вінницьких електричних станцій та трамвайно-автобусного господарства, П-151 Вінницька міська Рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів м. Вінниця, Р-197 Подільський губернський адміністративний відділ Подільського губернського виконавчого комітету Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Р-595 Вінницький окружний виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, П-925 Подільський губернський виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, П-965 Подільське губернське статистичне бюро, П-992 Подільська губерньська Рада народного господарства.

Крім того, використані документи, які зберігаються в фондах державного архіву Київської області (ДАКО) – Р-3 Київський повітовий революційний комітет, а також державного архіву міста Києва (ДАК) — Р-1 Виконавчий комітет Київської міської ради депутатів трудящих, Р-776 Центральна контрольно-конфліктна комісія при міській раді, Р-988 Управління водоканалізації м. Києва виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих.

Для об'єктивного та достовірного аналізу різноманітних урбанізаційних процесів в українських губернських містах нами залучені матеріали державного архіву Одеської області (ДАОО) – Р-99 Одеський губернський виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Р-2106 Одеський губернський революційний комітет (об'єднаний архівний фонд «Ревкоми Одещини»), Р-5136 Слобідський районний виконавчий комітет Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів м. Одеси.

Цінність наявних у держархівах Вінницької та Одеської області й міста Київ фондів, які стосуються діяльності конкретних міських органів влади, вбачається і в тому, що в них можна знайти матеріали (протоколи засідань, щоквартальні та щорічні звіти тощо) про органи самоврядування інших губернських міст України, зокрема Харкова, Полтави, Бахмута, Катеринослава, Житомира.

Розвідка документальних матеріалів в держархіві Чернігівської області привернула увагу до фондів Р-15 «Виконавчого комітету Чернігівської губернської ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів» де у справах відображено питання будівництва залізниці Чернігів-Ніжин, ситуації з місцевим транспортом, паливом і продовольством. Містяться виписки з протоколів засідань президії губернського виконкому, які указують на поліпшення побутових умов робітників міста. Звіти губернського відділу ДПУ дають характеристику політичного становища й аналізують економічну ситуацію в Чернігівській губернії та зокрема у місті Чернігів.

У фонді «Виконавчого комітету Чернігівської міської ради народних депутатів (Р-90) в наявності матеріали, що відображають питання бюджетного забезпечення Чернігова, робочі звіти, акти обстежень майстерень, установ та жилкопів, протоколи засідань господарської секції міської ради, звіти управління комунальних організацій Чернігівського міськкомгоспу.

Охоплюючи значний за обсягом фактологічний і статистичний матеріал, дані архівні джерела дозволяють висвітлити різні аспекти життя українських губернських центрів.

Третю групу джерел становлять статистичні матеріали: праці окремих статистиків, кошториси міст (Одеса, Херсон), а також статистичні відомості міністерств і відомств, які зберігаються в архівних фондах та відділах рідкісних рукописів обласних бібліотек.

Окремий сегмент опублікованих джерел складають статистичні видання, вивчення яких дозволяє конструктивно дати відповідь на безліч питань демографічного, соціального, освітнього, національного, економічного, комунального характеру в розвитку губернських міст України. Радянське керівництво в цей період часто звертається до практики переписів. Така позиція давала можливість тримати руку на пульсі змін, що проходили у суспільстві та народному господарстві. Центральним питанням радянських переписів завжди залишалась зайнятість та інші джерела для існування. Крім того, з переписами населення зазвичай пов'язувалось вивчення житлових умов городян, а також міської нерухомості. Відомості та зміни в соціально-виробничо-професійному складі населення, були тим елементом, що лягали в основу аналізу динамічних перетворень типологізації міст. Крім того, кожний з переписів населення (всезагальні – 1920, 1926 рр. та міський – 1923 р.). містив ряд характерних питань, що пояснюється визначеними для нього завданнями. До специфічних можна віднести поставлені запитання, що характеризують інвалідність, фізичні вади і психічних хворих, про здатність до праці (1920, 1926); питання про володіння будинком; про одержання зарплати, пайка або стипендії (1923 р.).

Переписи, за деякими виключеннями, здійснювались на всьому просторі Радянського Союзу, вони були в цілому єдиною статистичною операцією, що проводилась під єдиним керівництвом, за єдиним планом і програмами. Результати матеріалів переписів публікувались в працях ЦСУ СРСР і ЦСУ України [8] Основні матеріали перепису 1923 р. по Україні за погодження ЦСУ СРСР були опубліковані в виданнях ЦСУ України [10]. ЦСУ України здійснило це видання на двох мовах і дещо змінило форми таблиць, виділивши відомості про 9 губерній України з загального масиву даних по СРСР. Відзначимо, що висновки ні одного з переписів, що проводились в СРСР, не були видані в такому повному обсягу, як матеріали перепису 1926 р. вже в 1927 р. було опубліковано три випуски попередніх підсумків перепису, а з 1928 по 1935 рр. вийшло в світ 56 томів матеріалів перепису [10]. В доволі значному обсязі роздруковані й підсумки міського перепису 1923 р. в цілому по СРСР.

Зі встановленням «Влади Рад» та за роки правління було опубліковано велику кількість статистичних матеріалів по ряду ознак населення, тепер уже Радянської України. Основними

статистичними виданнями були «Статистика України», що публікувалась у 1921-1931 рр. в ряді серій вийшло 209 випусків, як статистичних матеріалів, так і самостійних монографій; «Статистичний Бюлетень», що виходив два рази на місяць з 1921-1925 рр. (спершу рос., згодом укр. мовою); «Радянський Статистик» у 1924-1929 рр. Вони дозволяють скласти уявлення про чисельність і національний склад населення українських губернських міст, виявити їх соціальний та економічний статус [11].

Четверту групу джерел складають матеріали періодичної преси. На сторінках видань розглядалися різні аспекти соціально-економічного та суспільно-політичного життя губернських міст України. Це видання партійних та виконавчих губернських підрозділів та міські часописи – «Дело ревлюции» (Кременчук), «Знамя Советов» (Чернігів), «Известия–Вісті» (Катеринослав, Вінниця), «Правда» (Бахмут), «Укріста», «Молодой рабочий», «Більшовик» (Одеса).

Матеріали періодичних видань виступають самостійним документальним джерелом. Вони є суттєвим доповненням у дослідженні соціально-економічних та відбудовчих процесів у губернських містах в період становлення тоталітарного режиму в Україні. Нашу думку розділяє й дослідниця Л.М. Лашкевич, яка зазначає, що «матеріали періодичних видань є необхідними, оскільки в своїй сукупності відображають проблеми, що були актуальними на кожному історіографічному етапі» [12].

Разом з тим вочевидь, у тогочасній періодиці переважала ідеалізація радянських реалій сучасного і недалекого майбутнього. Започатковувалася гіперболізація ролі робітничого класу та вождів компартії у суспільно-політичному житті республіки. Значна частина матеріалів періодики готувалась заангажованими журналістами та дописувачами. Загалом, не відкидаючи радянську періодику як історичне джерело, такі історики як В.П. Коцур та А.П. Коцур наголошують на необхідності критичного переосмислення та перевірки використаного фактажу [13].

Періодичні видання ретельно висвітлювали хід реставраційних та відбудовчих процесів, ставлення місцевого населення до урядових змін, муніципальної та центральної влади тощо. Незважаючи на загальну заангажованість преси з елементами пропаганди у формуванні командно-адміністративної системи в цілому, на шпальтах нерідко трапляються відомості, які відтворюють справжню картину соціально-політичного становища у перші десятиліття радянської влади в Україні. Подані під кутом зору як недоліки чи тимчасові пережитки, вони стали свідченням реалій українського міського буття. Тут ми бачимо безкомпромісну позицію влади щодо непролетарських верств населення, насамперед, до старої інтелігенції. До цього етапу, в українській періодиці, відносяться публікації, де аналізуються справжні причини катастрофічного зменшення жителів, швидкого розповсюдження епідемічних захворювань та якісного рівня забезпечення городян товарами та послугами першої необхідності з боку міських урядовців та комунальних структур.

Таким чином, періодика як історичне джерело містить цінний фактичний матеріал, завдяки якому можна відслідковувати посилення урбанізаційної направленості в побудові суспільства нового зразка, з'ясувати ставлення до адміністративно територіальних метаморфоз багатьох політичних та державних осіб, серед яких центральне місце займають М.С. Волобуєв, М.О. Скрипник [14], С.В. Косіор, П.П. Постишев [15] та ін.

В умовах зародження кінематографа та радіомовлення, тобто при відсутності конкуренції, преса була потужним інструментом масового оповіщення та формування позитивного іміджу в руках радянської влади. З означених причин преса стала невід'ємною складовою джерельної бази нашого дослідження.

Література мемуарного характеру складає п'яту групу джерел. Спомини сучасників важливі з'ясуванням загальної суспільно-політичної ситуації, в якій діяли місцеві органи влади та відтворення та осмислення щодення городян, як найбільш соціально-диференційованої частини радянського суспільства. На жаль, основною їх тематикою є політична боротьба, а питання господарської діяльності розглядаються з точки зору тих збитків, які були завдані українській економіці.

Загалом же для висвітлення містобудівних процесів на базі губернських міст України до середини 20-х рр. XX ст. в бібліотеках і архівах країни накопичений багатий фактичний матеріал, критичний підхід до якого дає змогу відтворити реальну картину їх соціально-економічного розвитку, демографічної ситуації та повсякденного життя.

Таким чином, для висвітлення урбанізаційних та містобудівних процесів на базі губернських міст України першої половини 20-х рр. XX ст. дослідникам слід використовувати першоджерела. Серед них основну групу становлять документи архівів та опубліковані матеріали статистичних переписів, які потребують ретельного аналізу. Крім того, нового переосмислення і трактувань вимагають раніше видані збірники документів, та численні статті з питань історії міст, рад, промисловості, комунальних підприємств, що були опубліковані в журналах та газетах 1920-х років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ефимчук И.В. Фрактальность в истории // Общественные науки и современность. — 2010. — № 5. — С. 146-156.
2. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2010. — № 1. — С. 109-111
3. Бойцов М.А. Выживет ли Клио при глобализации? // Общественные науки и современность. — 2006. — №1. — С. 91-108.
4. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. — К.: Інститут історії України НАН України, 2011. — С.211.
5. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського Уряду України; Збірник узаконень УРСР. — 1920 -1926 ; Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УССР. — 1920-1927
6. Отчёт Харьковского городского Совета РК и КД IX созыва с 1 января 1925 года по 1 января 1926 года. — Х., 1926.; Отчет о работе Екатеринославского городского Совета рабочих и красноармейских депутатов X созыва. За 1-е полугодие январь-июнь 1925г. Рабочему населению г.Екатеринослава. — Екатеринослав, 1925.; Отчёт о деятельности рабоче-крестьянского правительства Украинской Социалистической Советской Республики за период с 12 октября 1922 г. По 1 октября 1923 г. — Х.: СНК УССР, 1924.
7. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР: Зб. док.: В 7 т. Т.1: (1917-1941). — К., 1963.; Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення комуністичної партії і Радянського уряду 1917-1959 рр. Зб. документів: В 2 т. Т. 1: 1917 — червень 1941 рр. — К., УРСР, 1959.
8. Предварительные итоги переписи населения 20 августа 1920 г.: Население 25 губерний Европейской и Азиатской России.// Труды ЦСУ СССР. — Серия 1: Демография. — Т.1. — Вип.2. — Серия 1.: Демография. — М., 1923; Статистика Украины. Серия IX. Статистика промышленности Т.1. Фабрично-заводская промышленность Украины в 1921. Вып.1. Список промышленных заведений Украины на 1 января 1922 г. /по данным гос. стат./ - Харьков, 1923.
9. Всесоюзной городской переписи 1923 г. Ч.2: Население городов. — Вип.2: Украина. — М., 1924
10. Всесоюзная перепись населения 1926 Г. — М.: ИЗД. ЦСУ СССР, 1929. — Т.1-56; Всесоюзный перепис людності 1926 р. — М.: Вид. ЦСУ, 1930-1931. — Т.т. 28-30
11. Мазур І.В. Радянські переписи населення 20-х рр. XX ст.: програми, принципи та основні характеристики // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 12. Серія: Історія: Збірник наукових праць /За заг. ред. проф. П.С. Григорчука./ — Вінниця, 2007. — С.349-352
12. Крисаченко В.С. Динаміка населення: демографічна, етнічна та глобальні виміри. — К., 2005. — С. 32.
13. Коцур Надія Іванівна. Соціальне становище міського населення України в умовах непу (1921-1929 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — К., 1997. — 27с.
14. Скрипник М.О. Народна освіта за 10 років // Скрипник М.О. Вибрані твори. — К., 1991.
15. Постишев П. Національне питання в реконструктивний період — Х., 1930.

Мазур І.В. ГУБЕРНСЬКІ ГОРОДА УКРАЇНИ 1920-Х ГГ.: ІСТОЧНИКОВЕДСЬКИЙ ОБЗОР

В статті порушується проблема концептуалізації городської історії як наукового напрямку, еволюційних процесів городської традиції на українських землях на базі губернських центрів України в 20-х гг. XX ст.

Ключові слова: урбаністика, губернський город, архів, фонд, ЦСУ, статистичний бюлетень.

Mazyr I.V. PROVINCE CITIES OF UKRAINE OF 1920-X PP.: REVIEW

In the article the problem of conception of municipal history is violated as scientific direction, evolutional processes of municipal tradition on the home walks of life on the base of province centers of Ukraine in 20th XX of item

Keywords: province city, archive, fund, statistical bulletin.

УДК 930.2:334.735(477.43/.44)»192/193»

І.А. Ладаняк

**ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В
РЕАЛІЗАЦІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ВЛАДОЮ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В
УСРР ТА НА ПОДІЛЛІ**

Аналізуються історіографія споживчої кооперації в період непу та розглядаються особливості щодо висвітлення участі кооперативних установ та організацій Поділля в реалізації політичної лінії більшовиків.

Ключові слова: Поділля, більшовицька влада, споживча кооперація, нова економічна політика, історіографія.

Зі здобуттям незалежності Україна вступила в епоху ринково-орієнтованої національної економіки, в структурі якої кооперативна ідея, з огляду на значну соціальну диференціацію, не втратила свої актуальності. Залишається злободенною думка видатного економіста та теоретика кооперації М. Туган-Барановського, який ще на початку XX ст. зазначав: «Як і перші християни, кооператори сподіваються відродити світ не мечем і насиллям, а спільною дружною працею на загальну користь усіх» [1]. Попередній 145-ти річний досвід діяльності української споживчої кооперації довів, що кооперативні методи господарювання успішно витримали випробування часом, не втратили своєї життєздатності й тому в умовах сучасної суспільно-політичної формації України мають право на гідне місце в економіці країни.

Не даремно така авторитетна світова організація як ООН оголосила 2012 р. Міжнародним Роком Кооперативів, відкриття якого відбулося на форумі Генеральної Асамблеї МКА в листопаді 2011 р. в Мексиці. Метою цього всесвітнього заходу стала популяризація кооперативної ідеї та залучення кооперативного руху до більш ефективного вирішення соціально-економічних проблем широких верств населення світу.

Слід зазначити, що впродовж XX - початку XXI ст. тема діяльності споживчої кооперації України в роки нової економічної політики (неп) не втрачає інтереси у вітчизняних та зарубіжних істориків. За цей час з'явилася значна кількість публікацій, які можна розподілити на два основних блоки: радянський та пострадянський. У свою чергу, такі дослідження проводилися як у Радянському Союзі так і за його межами. Зрозуміло, що в оцінці непу більшість радянських науковців не мали змоги відступити від існуючих у той час ідеологічних лекал. Тому іманентна сутність їх поглядів лежала в площині примату політики над економікою, що послідовно відображалось в опублікованих дослідженнях. Не стали винятком наукові напрацювання, в яких розглядався історичний розвиток подільської кооперації.

Зі здобуттям незалежності України відбувся різкий поворот у висвітленні проблеми непу. Зокрема, з'явилася значна кількість досліджень, що відкинули політичну зангажованість і, користуючись автентичною джерельною базою, розглядали роль і місце кооперації в контексті реальної економічної політики більшовиків. На жаль, частина дослідників під прапором звільнення від «радянського» розуміння історичних процесів схиляються до нищівної критики усіх напрацювань науковців періоду СРСР й намагаються нівелювати позитивний вплив споживчої кооперації на розвиток пореволюційного суспільства. Разом з тим, більшість вчених, оперуючи методами історизму й об'єктивності, визнають кооперативні форми господарювання невід'ємною частиною тогочасних суспільно-політичних процесів, водночас не відкидаючи факт, що споживча кооперація працювала на зміцнення більшовицької влади.

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть суттєвий внесок у вивчення історії споживчої кооперації першої половини XX ст. зробили відомі дослідники С. Бабенко, О. Несту-